

Академик ДРАГУТИН ВУКОТИЋ
Др БРАНИСЛАВ ПЕШИЋ
Др МИОМИР САВИЋЕВИЋ

СТАЊЕ, УЛОГА И РАЗВОЈ МЕДИЦИНСКЕ НАУКЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

*Кратак осврт на развој здравствене
службе и медицинске науке у Црној Гори*

Вјековима водећи наметнуту „борбу непрестану“ за очување слободe и биолошког опстанка, угрожаваног сваковрсним и вјечитим недаћама и несташницама — Црна Гора је, скоро до пред крај прошлог вијека, имала прилично низак ниво здравствене културе и неразвијену здравствену службу. Била је лишена знања и примјене тадашњих достигнућа медицинске науке. Међутим, није била поштеђена повремених епидемија куге, колере, маларије, тифуса, туберкулозе и других заразних болести, које су несметано харале Црном Гором, често десеткујући њено становништво.

Писани докази о тим народним моријама налазе се у архивима Цетиња, Котора, Задра, Венеције, Лењинграда и Беча, које су проучавали историчари црногорског санитета: Р. Ковијанић, С. Мијушковић, Ј. Кујачић, Д. Петровић, С. Пламенац, М. Протић, Ф. Шоћ, Б. Пешић и други. На основу истражених података поменути аутори су могли закључити да се, у суровим прошлим временима, здравствена заштита углавном заснивала на различитим видовима надриљекарства. На позиве црногорских владика понекада су долазили страни љекари, махом ради сузбијања епидемија и смањења помора у народу. Они су оставили и прве медицинске записе о Црној Гори.

За вријеме херцеговачког устанка 1875. Црна Гора је у Жупи никшићкој формирала болницу за прихватање и лијечење рањеника. Пошто није имала домаћих љекара, обратила се швајцарском „Црвеном крсту“ за помоћ од којег је добила два љекара.

Стални љекари, прежно странци, почињу да раде на двору књаза Данила. Др Милан Јовановић — Батут, из Сомбора, долази на Цетиње тек 1880. Упркос великим отпорима познатих народних видара, травара и ранара, од којих су неки имали подршку власти, Батут је успио, иако у краткотрајном боравку, да постави темеље медицинске службе. Он уређује и издаје, на Цетињу, 1882. године, шест бројева популарно-хигијенског часописа „Здравље“, првог медицинског гласила у Црној Гори.

Први правно и медицински образован црногорски љекар, др Петар Миљанић, долази у Црну Гору 1881. Он организује здравствену службу на тада модерним принципима, а великим бројем објављених радова из области хирургије, неуро-психијатрије, офталмологије и судске медицине, постаје родоначелник медицинске струке и науке у Црној Гори.

Плодан медицински писац био је и др Јован Кујачић, који је од 1904—1941. издавао „Библиотеку за чување народног здравља“. Он је још 1900. предложио да се оснује црногорско лекарско друштво. Објавио је педесет и пет стручних и популарних радова, приказа и превода.

Здравствена служба у Зетској области, између два свјетска рата, била је врло запостављена. И поред широког медицинског образовања и високог стручног угледа једног броја љекара, из тог периода није остало много медицинских публикација. Изузетак је била активност др Милана Гвозденовића, др Михаила Радуловића и дра Шаулића, који су, радећи као сљедбеници дра А. Штампара у диспансерима и противепидемиолошкој служби, дошли до ванредних запажања и тумачења настанка и распрострањености неких масовних обољења. Та запажања су објавили у ондашњој медицинској штампи.

Ваља поменути да је мали број црногорских љекара, школован у земљи и у иностранству, био присиљен да потражи боље могућности за рад у другим крајевима Југославије и да су тамо, у великим медицинским центрима, многи својим стручним и научним радом стекли углед као универзитетски наставници и научници. На жалост, они нијесу налазили могућност да се баве проблемима здравства и медицине у Црној Гори.

Тек после II свјетског рата организује се разграната здравствена служба и у Црној Гори. Тиме се стварају услови и за систематска научна епидемиолошка истраживања у клиничкој медицини. Укупно 50 љекара, који су тада радили у Црној Гори, удружује се и оснива Друштво љекара, августа 1947.

Медицински зборник појављује се у јулу 1952, као едиција Одељења Научног друштва Црне Горе за медицинске науке. Након шест бројева, укидањем Научног друштва 1956. ова публикација престаје излазити. Поново се јавља, као седми број, под називом „Медицински записи“, Овај часопис Друштва љекара Црне Горе кроз протекле три деценије излажења, успио је да на својим страницама објави клиничка запажања или резултате

научних истраживања великог броја стручњака скоро из свих области медицине.

Радови штампани у Медицинским записима, уз мањи број монографија публикованих у другим научним едицијама, представљају главну литературу на основу које се може објективно процјењивати стање здравствене службе и медицинске науке у току посљедњих тридесет година у Црној Гори.

Основни проблем медицинске науке у Црној Гори

Будући да је црногорска медицина интегрални дио југословенске медицине, потребно је дати кратак осврт на стање и положај те науке у Југославији.

На основу анализа V знанственог међуакадемијског састанка медицинских разреда и одјела југословенских академија, крајем октобра 1983. у Загребу оцијењено је да је она у Југославији неразвијена и запостављена.

Користећи се библиографско-библиометријском методологијом, односно подацима из Science Citation Index-a, у који је уврштено само пет наших публикација, може се констатовати да Југославија са својом научном медицинском продукцијом, на милион становника, заузима скоро последње место у Европи (са Румунијом, Турском, Португалијом и Албанијом иза себе). Обим научног стваралаштва у области клиничке медицине у Чехословачкој је 3,5 пута, у Мађарској 6,2 а у Аустрији 22 пута већи него у Југославији. У европским размјерама Југославија нема значајнијег центра у којем се унапређује биомедицинска наука. Улагања у науку се смањују са 1,67% националног дохотка у 1979. години, на 1,1% у 1981. год. За медицинске науке издваја се 0,20% укупног дохотка здравствених организација, или 0,2% националног дохотка.

Медицинска наука налази се на зачељу приоритетних истраживања, иако се улази у епоху биологије.

Од 2.221 истраживача у медицини (11% свих истраживача регистрованих у Југославији) 1656 ради на медицинским факултетима и преоптерећени су наставом, а осталих 565 претежно је заузето радом у здравственим установама.

Научна едукација и усмерење кадрова у медицини касно почиње па се просјечно доба живота истраживача приближава петој деценији.

Здравствена заштита у Југославији недовољно је ефикасна, оптерећена слабом организацијом, ниским квалитетом, великим апсентизмом, инвалидношћу и смртношћу. Све су то негативне посљедице запостављања медицинске науке у здравственим установама.

У Црној Гори, осим Одељења за научноистраживачки и научно-образовни рад Медицинског завода у Титограду и Завода за експерименталну биологију и медицину у Котору нема других здравствених установа које се искључиво баве научном дјелатношћу у домену медицине. Само се у Заводу за физикалну терапију и рехабилитацију у Игалу изводе постдипломско усавршавање и специјализација љекара из реуматологије.

У Заводу за експерименталну биологију и медицину у Котору повремено се, у сарадњи са UNESCO-ом, одржавају међународни семинари, симпозијуми и „љетње школе“ са учешћем домаћих и страних предавача и студената.

Прије годину дана основан је Медицински институт Црне Горе са циљем да унапређује квалитет и ефикасност здравствене службе, подиже стручну способност медицинског особља, кроз перманентно усавршавање и постдипломску наставу, као и да подстиче и умјерава научноистраживачки рад у црногорској медицини.

И поред наведених мањкавости, може се говорити и о недостатку научних и високо-школских институција из области медицине у Црној Гори.

Здравствена заштита обавља се у једној клиничкој болници, седам медицинских центара, пет специјалних завода, седам домова здравља и двадесет здравствених станица. Постељни фонд здравствених установа на крају 1982. укупно је износио 5352 кревета, односно 9,15 на 1000 становника. Опште болницерасполажу са 2426 или 4,15/1000, специјалне са 988, заводи за рехабилитацију са 1352 или 2,31/1000, а здравствене станице са 266 болесничких кревета.

У здравственој служби Црне Горе уписана су 1022 факултетски образована стручњака, од којих су 730 љекари, 182 стоматолози, 85 фармацеути и 25 високообразованих из других струка. На 426 љекара различитих специјалности долази само 113, или 26%, специјалиста.

Редовне студије црногорски љекари завршавају на 12 медицинских факултета у земљи, на којима се наставни програми изводе методологијом која није, по садржају и форми, истовјетна. Због тих разлика у начину образовања и непостојања јединствене медицинске доктрине, понекада се јављају неподударности у тумачењу и третирању појединих патолошких стања и медицинских проблема.

Према стању на дан 30. септембра 1982. године, 584310 становника Црне Горе под здравственом је заштитом 712 љекара, односно 8920 људи обраћа се за медицинске услуге једном љекару. Тај број варира од 2613 (у Жабљаку) до 280 (у Котору).

Општом медицином се баве 173 љекара или 24% њиховог укупног броја. У здравственим установама звање доктора медицинских наука добило је 28, а магистрирало 15 љекара. Укратко, од укупног браја (912) љекара и стоматолога, њих 43 (4,71%)

добила су верификацију о способностима за научноистраживачки рад.

Здравствена заштита у Црној Гори стаје 300 милијарди динара годишње. На научни рад се троши само 1,25 милијарде, или 0,42%. СИЗ за науку издваја 4%, док СИЗ за здравство само 0,02% својих средстава додељује за медицинска истраживања.

На основу изнесених података могу се, бар дјелимично, процијенити материјалне, кодровске и финансијске потребе и могућности за основну, медицинску и истраживачку дјелатност у здравственим установама. Свакодневни рад у њима, у принципу, треба да се заснива на примјени провјерених достигнућа савремене медицинске науке и спровођењу примијењених клиничких истраживања. Због тога би било потребно нормативно, институционално, временски и финансијски регулисати научни рад у здравственим установама. Садашње неусклађености у повезивању здравствене дјелатности и медицинске науке у Црној Гори доводе до ефеката оштрог негативног.

Преглед најважнијих радова публикованих у Медицинским записима и другим медицинским издањима

Највећи број стручних и научних радова из медицине у Црној Гори, у послеријатном периоду, објављен је у „Медицинским записима“. Главни реферат и саопштења поднесена на шест конгреса Друштва љекара Црне Горе, већином су штампана у посебним бројевима часописа, у виду зборника.

Већи број докторских дисертација црногорских љекара, појавио се на страницама „Медицинских записа“. У библиографији часописа (С. Латковић) закључно са двобројем 31/32, за 1976. годину обухваћене су 634 библиографске јединице од око 500 аутора.

У „Медицинским записима“ или као посебне публикације штампани су радови у којима су обрађени следећи медицински проблеми: заразна и паразитна обољења на подручју Црне Горе, ехинококоза, епидемиологија малигнух тумора, узроци сљепола и повреде ока код дјеце у Црној Гори, евалуација јод профилаксе, амблиопија и њено лијечење у Црној Гори, рефракционе аномалије код школске дјеце, поремећај метаболизма угљених хидрата популације Црне Горе, дијабетес меллитус у дјечијем узрасту, болести уста и зуба, маларија у Црној Гори, хипертензија на висинским предјелима Црне Горе и друго.

На шест конгреса Друштва љекара Црне Горе третиране су следеће теме: конгениталне луксације кука у Зети, патологија туберкулозе у Црној Гори, уролитијаза у Црној Гори, проблеми неуропсихијатријске службе, професионалне болести, проблем пијаћих вода у Црној Гори, дијагностика, класификација и трет-

тман неоплазми различитих локализација, организација здравствене службе у ванредним условима и хитна стања у медицини.

Организовани рад на проучавању стоматолошке патологије почиње 1970. године. Издата су два зборника радова саопштених на Стоматолошкој недјељи и конгресу стоматолога Југославије који је одржан у Црној Гори.

У региону Никшића студирани су директни и индиректни чиниоци смртности одојчади, а на подручју Иванграда утицај индустријализације на здравље народа (штампано као монографија код нас и у САД) Такође је изучаван и проблем садржаја флуора у водама за пиће у Црној Гори, као и бол у леђима код радника.

На рецензирању или у припреми за штампу налазе се радови појединих аутора, који су претежно успјешно обрађене и за публикавање прилагођене докторске дисертације, из различитих области патологије третиране у здравственим установама наше Републике: Убиства у Црној Гори; О трауматизму у Жељезари у Никшићу; Епидемиолошка студија оцјене метода масовних здравствених лонгитудиналних прегледа становништва; Депресивне црте код Црногораца; Хипертензија код дјеце школског узраста; Индикационо подручје и оперативни поступци у лијечењу урођеног ишчашења кукова обостране локализације у старије дјеце; Изучавање епидемиологије тензије на жабљачком подручју; Хронично плућно срце; Проучавање патогенезе и терапије салмонелозних обољења и клицоноша.

Поред студиозних анализа и научно заснованих процјена дјела припремљеног за публикавање, понекад се могу прочитати пристрасне рецензије у виду ода или, обратно и ријетко, потпуно обезвређивања. Мора се, са жаљењем, констатовати појава необјективности у појединим критичким оцјенама научних радова. Ријетки неуједначени или нижи критеријуми у оцјењивању радова за „регионалне“ медицинске публикације ненаучне су нарави, јер нема црногорских и локалних — него само југословенских и европских научних вриједности.

Укратко, одсуство објективне научне критике, не само у медицинској литератури него и у процедури кандидовања за научна или наставна звања, негативно утиче на научну климу и стваралаштво у нашој средини

Научни пројекти

Узимајући у обзир стање, материјалне прилике и кадровске могућности у здравственој служби, Одбор ЦАНУ-а за медицинска истраживања ангажује се, од свог формирања, на подстицању, програмирању, организовању, координирању и критичкој евалуацији резултата научног рада у медицинским установама. У том циљу разрађен је макропројекат „Проучавање патологије становништва Црне Горе“, који представља просперитивну студију

о здравственом стању, односно особеностима појединих обољења на том подручју. У овај пројекат могу да се укључе и јединственом методологијом обављају сва текућа и будућа медицинска истраживања.

Кроз службу за научноистраживачки и наставно-образовни рад Медицинског завода у Титограду, у периоду од краја 1976. до почетка 1982., регистровано је 26 пројеката, које су финансирале самоуправне интересне заједнице научних дјелатности и здравственог осигурања Црне Горе.

Истраживања су у цјелини завршена на 10 пројеката док је преосталих 16 у току извођења.

Главни истраживачи и чланови истраживачких тимова у овим пројектима углавном су истакнути медицински стручњаци који раде у црногорским здравственим организацијама.

Најчешће су теме одабирали према личним склоностима и опредељењу. Претежно се проводе клиничка истраживања, у којима се проучавају епидемиолошко-статистичке, етиолошке, дијагностичко-терапијске или социјално-медицинске карактеристике одређених обољења или патолошких стања.

Статистички подаци и медицинска документација за клиничке и епидемиолошке студије обезбеђује се из текућих и редовних прегледа, анализа и налаза болесника који се лијече у појединим болницама или здравственим установама у Републици.

На тај начин долази до поистовјећивања појединих патолошких или здравствених проблема са научноистраживачким прекупацијама клиничара, који лијече одређена обољења у својим установама.

Оваква примијењена клиничка истраживања подижу стручни ниво рада у здравственим установама, а за њихово извођење нијесу потребна велика финансијска средства. Другим ријечима, ова истраживања повезују научни и стручни рад и обезбеђују трансфер науке у свакодневну, практичну медицинску дјелатност. Међутим, постоји опасност да се чисто здравствени проблеми прогласе приоритетним научним проблемима и дају им се атрибуту истраживачког карактера.

На жалост, испитивања клиничког и епидемиолошког карактера више су парцијална и повремена него што су планирана за комплексна и континуирана проучавања, на дуже периоде. Разлоге за такво стање треба тражити у мотивима због којих се истраживања проводе, а који се често исцрпљују одбраном магистеријума или докторске дисертације и завршетком рада на научном пројекту. Не могу се занемарити ни негативни утицаји преаулетности љекара рутинским радом или ненаучним, парамедицинским пословима. Без сумње да недостатак организоване научноистраживачке базе и високошколске медицинске наставно-научне институције у Црној Гори негативно дјелује на квантитет и квалитет примијењених истраживања у здравственим организацијама.

Па ипак, захваљујући истраживачкој предузимљивости и научној радозналости појединих љекара или тимова окупљених око већих пројеката, многи проблеми из патологије становништва Црне Горе стручно су и научно обрађени и објављени у медицинским часописима или другим публикацијама.

Последњих година све више долази до изражаја стално побољшавање организованости и ангажовања многобројних сарадника, који доприносе мултидисциплинарном принципу и реализовању крупних научноистраживачких пројеката. Такве су студије: Утицај индустријализације на здравље становништва иванградске комуне и Утицај периодичних медицинских прегледа на ниво здравственог стања становништва Титограда, које представља врло значајна истраживања како по примјењеној методологији и статистичкој сигнификантности узорка, тако и према добијеним резултатима.

По њобиму су знатно скромнији, али за проучавање патолошких стања у нашем поднебљу значајни, пројекти о: Лумбалном синдрому у свјетлости утицаја услова рада, Епидемиологији и превенцији зубног каријеса, Конгениталним аномалијама и хередиитарним болестима органа вида. Социјално-медицински карактеристикама шећерне болести у Црној Гори, Особностима артеријске хипертензије и коронарне болести, Епидемиолошким аспектима епилепсије, Пијелонефритима, Јод-профилактика на подручјима ендемске гушавости, Самоубиствима у Црној Гори и многим другим научно занимљивим медицинским проблемима.

У Заводу за експерименталну биологију и медицину у Котору истраживања се обављају у Лабораторијумима за неурофизиологију, молекуларну биологију и екофизиологију. Те су лабораторије специјализоване за експериментална истраживања биолошких система користећи се морским организмима као погодним биолошким моделима.

Завод остварује значајну сарадњу са медицинским факултетом у Београду и Новом Саду, као и Центром Универзитета у Београду за мултидисциплинарне студије. Сарадњу са иностранством Завод обавља преко UNESCO-ових асоцијација за биомедицинска истраживања.

У периоду од 1970. до краја 1982. експериментални истраживачи из тог Завода публиковали су око 250 радова у домаћим и страним часописима.

Коментар

У недавној прошлости медицина је сврставана у морфолошко-дескриптивне, емпиријске дисциплине. Савремена медицина спада у ред егзактних наука, која се све више ослања на утврђивање и тумачење збивања и промјена на молекуларном нивоу. У садашњој цивилизацији неке су пређашње заразне болести искоријењене, друге су смањене, смањена је и смртност, а живот

продужен. За све то треба захвалити медицинској науци и њеном опектакуларном напретку, нарочито посљедње двије деценије. Због тога се таква наука мора његовати у свим здравственим установама и од свих здравствених радника. Здравствене установе морају представљати широку основу за свакодневно проучавање подручне патологије, у којима ће наука истионити занатство, истраживачка проницљивост замијенити стереотипно и шематизовано третирање болесника, импровизација и површноост уступати мјесто документованој анализи и прецизном закључивању. Да би се испунили ти услови, потребна су одговарајућа материјална средства, институтске и клиничке базе, кадар, опрема, радна клима и правична цијена таквог рада. Посљедњих година у свим развијеним земљама улажу се огромна материјална средства у развитац ергономије. У тој комплексној научној дисциплини лекарима је, поред инжењера и техничара, припала изваредна улога да, на бази физиологије и медицине уопште, проучавају и оцјењују психофизичке способности и могућности човјека — радника, не само у односу на машину већ и у свим другим професијама. Без тога „фактора човјек“ данас је незамисливо познавање, организовање и унапређење продуктивности рада, а уз заштиту здравља и радне способности произвођача. Лијечити те људе лијековима а не проучавати услове рада и живота, не предузимати, прије свега, превентивне мјере скуп је и нерационалан посао, осуђен унапријед на неуспјех.

Будући да се услови рада и технолошки процес стално мијењају, неопходно је стално пратити процес рада и понашања произвођача у њима, и ван ових.

За темељит преображај у научноистраживачкој дјелатности у области медицине треба тражити излаз у истраживачком професионализму, као антители научног аматеризму, који преовлађује у нашим здравственим установама, а карактерише се инадекватним избором тема, десконтинуираним извођењем и субјективном евалуацијом података

Закључак

Фундаментална научна истраживања из области медицине, односно неурофизиологије, у Црној Гори једино се обављају у Заводу за експерименталну биологију и медицину са сједиштем у Котору.

Примијењена клиничка испитивања повремено се проводе скоро у свим већим здравственим установама Црне Горе.

Захваљујући прегалаштву и научном интересовању једног броја лекара, и поред великих објективних потешкоћа и одсуства институционално организоване истраживачке дјелатности, научни рад у црногорској медицини се, из године у годину, знатно повећава и обимом и квалитетом, захваљујући Одељењу за научноистраживачки рад у Медицинском заводу у Титограду.

Потребно је констатовати да се здравствена служба у Црној Гори налази на граници функционалног вегетирања како због хроничних материјалних оскудица, тако и због њене организационе нусклађености, функционалне и стручне разједињености и недовољне кадровске и технолошке опремљености. Илузорно би било очекивати да се у здравственим установама оптерећеним егзистенцијалним проблемима ради на рјешавању крупних енигми медицинске науке. Многобројне тешкоће, које стално прате здравствену службу Црне Горе, искључују или постављају на споредни колосијек научноистраживачку дјелатност.

Новоформирани Медицински институт Црне Горе, због наведеног стања, треба, прије свега, да побољша ефикасност здравствене службе и, функционалним комплементирањем и обједињавањем, успостави јединствени систем медицинске службе, који одговара географским и демографским својствима нашег подручја. На тај се начин може подићи стручни ниво и степен обухваћености здравственом заштитом, свести на толерантну мјеру боловања, инвалидизирања, претјерана потрошња лијекова и обуздати неоправдана одливања великих средстава у друге медицинске центре у нашој земљи и иностранству. Усклађивања стручних дивергентности и прихватања јединствене медицинске доктрине у рјешавању црногорске патологије. Институт треба да обезбјеђује едукативним процесима, кроз постдипломске студије и организовање перманентног освјежавања, допуњавања и иновирања знања 1 000 и више стручњака који раде у црногорским здравственим установама. У сарадњи са Одбором Црногорске академије наука и умјетности за медицинска истраживања. Медицински институт, у којем је обезбијеђена критична маса истраживача, треба да ради на подстицању, планирању и свестраном помагању научног рада.

Предлози

1. Треба настојати да се практична медицинска дјелатност што више повеже са научним истраживањима у здравственим установама Црне Горе. У том циљу здравствену службу треба оплемењити савременом технологијом и трансфером науке и обезбиједити редовно финансирање објекте функције

2. Научне раднике треба заштити од паранаучних брига, обавеза и рутинских стручномедицинских дужности. Њима треба ставити на располагање сву медицинску информатику и литературу и пружити могућност за упознавање и упоређивање са резултатима проучавања у другим срединама и земљама.

3. Организатори и ментори научноистраживачког рада обавезни су да врше објективну селекцију младих и способних, које научна радозналост покрене и тјера на истраживачки посао.

4. Објективна научна критика треба да преузме одлучујућу улогу у вјеродостојној процјени истраживачких резултата и постане заштитни знак за квалитетан научни рад у свим дисциплинама, укључујући и медицину.

5. Одбор ЦАНУ-а за медицинска истраживања и Медицински институт у обавези су и могућности да пруже подршку настојањима на унапређивању научне мисли и истраживачког рада у црногорској медицини.

